

PIERRE CHARBONNIER:**Abondance et liberté. Une histoire environnementale des idées politiques**

Paris: La Découverte, 2020, 460 s.

Kniha francouzského filosofa Pierra Charbonniera *Abondance et liberté* s podtitulem *Une histoire environnementale des idées politiques*¹ vyšla ve Francii na počátku loňského roku a vzbudila v odborných kruzích značný ohlas. Recenze, které na ni v průběhu jara 2020 vycházely právě v době, kdy byl ve Francii vyhlášen v souvislosti s epidemií Covid-19 lockdown a byly výrazně omezeny základní svobody, tuto situaci často reflektovaly.

Kniha je na obálce prezentována takto: „Ve formě velkolepého filosofického a historického pátrání tato kniha nabízí nové dějiny: *environmentální* dějiny moderních politických idejí“. O co konkrétně jde? Charbonnier vychází z teze, že počínaje nástupem moderní doby, tedy přibližně od sedmnáctého století, je koncept svobody založen na předpokladu hojnosti, tedy ekonomické prosperity a růstu bohatství;² dnes jsme však svědky soumraku tohoto spojení, které se stalo neudržitelným. Tváří v tvář ekologické krizi je proto potřeba otázku svobody nově promyslet nezávisle na požadavku hospodářského růstu. Abychom toho byli schopni, musíme se nejprve obrátit do dějin k základním pojmům politické filosofie.

Kniha na jedné straně nabízí analýzu vybraných myslitelů politické filosofie (nebo přesněji politické ekonomie) od sedmnáctého století až do dnešní doby, zároveň je autorovou snahou tyto myslitele nově interpretovat právě s ohledem na ústřední otázku knihy a potažmo současné politické filosofie obecně: jak je možné uchopit svobodu v době ekologických změn souvisejících jak s globálním oteplováním, tak s drastickým úbytkem živočišných druhů, znečištěním půdy atd., tedy tím, co se ve francouzštině souhrnně nazývá *urgence écologique*?³ Autor tuto naléhavost vztahuje k samotnému aktu psaní svého díla, které otevírá slovy: „Během času nezbytného pro napsání této knihy americká observatoř Mauna Loa na Havaji oznámila, že koncentrace CO₂ v at-

¹ Česky *Hojnost a svoboda. Environmentální dějiny politických idejí*.

² Autor tak svým způsobem rozvíjí myšlenku T. Pikettyho (Piketty 2015).

³ Též *urgence climatique*, tedy „ekologická“ či „klimatická naléhavost“.

mosféře překonala nejprve hranici 400 ppm, poté 410 ppm. Tato hodnota zaznamenávající změnu podnebí zapříčiněnou lidmi dokazuje, že na úrovni tak nepatrné činnosti, jako je sepsání jedné filosofické práce, se ekologická skutečnost v tichosti zhoršuje nevidaným způsobem“ (s. 5). Abychom mohli chápat svobodu mimo hojnost, je zapotřebí pochopit dějiny tohoto spojenectví, jinak řečeno zkoumat, jak jednotliví autoři uvažovali o svobodě ve vztahu k zemi, nikoli hledat v jejich díle první stopy ekologického myšlení. Nespornou originalitou recenzované knihy je tato analýza novověkých a současných politických teorií z hlediska vztahu k zemi, půdě a prostoru.⁴ Charbonnier vychází z názoru, že máme tendenci zkoumat zásadní koncepty politické filosofie jako abstraktní hodnoty, a přesvědčivě ukazuje, že všechny tyto teorie se v dějinách zakládaly na určitém pojetí země. Pro účely své práce dělí koncept *nature* na tři oblasti: obývat (fr. *habiter*); obžít se (fr. *subsister*); poznat (fr. *connaître*). První z této trojice v sobě zahrnuje vztahy suverenity a vlastnictví, otázka obživy pak vede především k problematice práce, zatímco „poznání“ odkazuje na myšlenku možného ovládnutí věcí a nahodilosti v dějinách.

Autor zahajuje svoje pátrání rozborem myšlení Grotia a Locke. Vazbu jejich politické teorie na zemi a prostor odhaluje především v souvislosti se zámořskými objevy a rozšířením evropského území o ohromný prostor Nového světa a v případě Grotia i o oblast moří. Charbonnier ukazuje, že pojetí svobody, jehož jsme dědici a jehož vznik klademe právě do sedmnáctého století, stojí na předpokladu intenzivního užití půdy a jejích zdrojů, které zajišťují „hojnost“, ať již vnímanou jako volný prostor, nebo skrze práci jako stále se zvyšující růst a prosperitu. Universální ideje svobody, rovnosti a vlády zákona tak podle něj zakrývají nerovnosti a vykořisťování obyvatel na periferii (nejprve v koloniích a od devatenáctého století též dělnických vrstev v Evropě). Charbonnier rozlišuje tři historická období: dobu před-industriální, kdy je za základ obživy považována půda, s níž jsou spjaty též hlavní střety ve společnosti a v jejímž rámci je jedině možné myslet základní hodnoty, jako je spravedlnost či vlastnictví; v devatenáctém století lidé začínají využívat nové energetické zdroje, nejprve uhlí a o století později ropu, přičemž tyto zdroje energie jsou na rozdíl od půdy jistým druhem zboží, jež je možné směnit a přepravovat; třetí období, k němuž dochází po druhé světové válce, je podle autora dobou nezvratných globálních ekologických změn, které s sebou přinášejí hrozbu katastrofy. Novátorská interpretace vybraných filosofů a jejich politického a ekonomického myšlení je nejsilnější částí knihy. Autor například ukazuje, jak je Lockeova teorie vlastnictví z páté kapitoly *Druhého pojednání o vládě* ovlivněna tehdejší dobýváním Ameriky a Lockeovou angažovaností ve správních záležitostech Karolíny.⁵ Charbonnier zároveň rozebírá díla autorů,

⁴ Autor má blízko k francouzskému antropologovi P. Descolaovi, který ve své přelomové práci (Descola 2005) úspěšně zpochybnil protiklad kultury a přírody / přirozenosti; snaží se tedy ve své knize mnohvrstevnatému a problematickému pojmu *nature* pokud možno vyhnout.

⁵ Jak sám uvádí, Charbonnier zde vychází z článku D. Armitage (Armitage, 2004).

kteří nejsou v českém či slovenském prostředí tolik známí, ať již jde o francouzského historika a politika Guizota, nebo například o amerického ekonoma Veblena.

Jednou ze zásadních postav je pro autora možná poněkud překvapivě Fichte. Charbonnier rozebírá Fichteův spis *Der geschlossene Handelsstaat* (1800) a ukazuje, že německý filosof jako jeden z prvních zpochybnil řád liberálního světa ve jménu jeho vlastních hodnot. Jako obhájce idejí osvícenství a Francouzské revoluce je Fichteova kritika evropského světa zdrcující: svoboda a úspěch evropských národů jsou zajištěny díky tomu, že tyto země obsazují prostor mimo vlastní stát, vně svého území, čímž narušují svoji suverenitu a legitimitu vlastního právního řádu: „...ekologická a právní skutečnost těchto národů jsou tak odděleny. Tuto situaci, již je Fichte prvním kritikem, navrhuje nazvat *všudy přítomnost moderních* [národů],⁶ neboť tyto národy si tak nárokují život ve dvou prostorech najednou, v prostoru práva omezeného hranicemi daného státu, a v prostoru ekonomiky a ekologie, který překračuje tyto hranice a tvoří kolbiště, v němž se zásady rozumu nemohou vyjádřit“ (s. 120 – 121). Dalším důležitým autorem je anglický ekonom Jevons, autor spisu *The Coal Question* z roku 1865, v němž je poprvé formulován problém závislosti ekonomického růstu Anglie na uhlí, které podle Jevonse není běžnou komoditou, ale zbožím, jenž vše ostatní ovládá. Jevons navíc přichází se zásadním poznatkem (tzv. Jevonsův paradox) týkajícím se zdrojů, totiž že čím efektivněji s uhlím umíme nakládat, tím více ho spotřebujeme.

Po představení politického myšlení Grotia a Lockeova autor analyzuje hlavní teorie politické ekonomie osmnáctého a devatenáctého století, tedy ve Francii fyziokraty⁷ a v Anglii dílo Smithe, v devatenáctém století pak nastupující socialistické hnutí (Proudhon, Saint-Simon, Marx) i ustavení sociologie jako disciplíny (Durkheim). Můžeme přeci jen trochu litovat, že někteří autoři, kteří by zasloužili pozornost, v knize chybí (např. Rousseau, Nietzsche, Heidegger).⁸ Téměř úplná absence Rousseaua se skutečně jeví jako problematičná, neboť vztah svobody a soběstačnosti je jednou ze zásadních otázek, které ve své filosofii řeší, a to i na úrovni státu. V *Úvahách o polské vládě* a v *Projektu korsické ústavy* Rousseau pro přežití politického celku navrhuje jeho uzavření před ostatními zeměmi, příklon ke střídmosti a rozvoj vlastního hospodářství. Rousseau sice neformuluje svoje teze v tak obecných pojmech jako o pár desítek let později Fichte, jeho základní myšlenku uzavřeného státu však předjímá. Můžeme též litovat, že v případě Tocquevillea věnuje Charbonnier pozornost pouze jeho *Demokracii v Americe*, nikoli Tocquevilleově

⁶ Ve fr. *ubiquité des modernes*.

⁷ Ty poněkud nepřesně označuje za „porazené“ (fr. *vaincus*); takovými jistě byli, budeme-li na ně nahlížet spolu s autorem vzhledem k britskému impériu devatenáctého století, založenému na idejích liberalismu a utilitarismu, ve francouzském prostředí šlo však v osmnáctém století o proud dominantní, který zcela zastínil myslitele prosazující sociální pohled na celou věc, o nějž autorovi v díle jde.

⁸ Zde navazují na francouzské kritiky, kteří zmiňují i absenci starších myslitelů, Descarta a Pascala.

náhledu na otázku bídy dělnických vrstev v severní Anglii⁹ či kolonizaci Alžírsko. Při rozboru vývoje ve dvacátém století se autor opírá především o knihu K. Polanyiho *Velká transformace*; rozebírá zde mimo jiné právě otázku zrušení anglických *poor laws* ve třicátých letech devatenáctého století, které bylo tématem i pro Tocquevillea.

Důležitost Polanyiho pro Charbonniera vychází z toho, že tento myslitel správně pochopil zásadní sepětí ekologie a politiky, a to nikoli z důvodů ekologické hrozby pro společnost pozdní industrializace, nýbrž jako nutný rozměr demokratické společnosti, v níž jsou společenské vztahy definovány kolektivní vazbou k obývanému prostoru. Charbonnier sdílí s Polanym přesvědčení, že nejlepší odpověď na výzvu současnosti přináší socialismus. Ten byl totiž nejlépe schopen uchopit střet mezi svobodou a hojností, neboť bral v úvahu společenské dopady civilizace zaměřené jednostranně na výkon a zvyšování produkce. Příklon autora k socialismu nahlížím jako problematické místo knihy, místy se totiž jeví jako nekritický.

Autor v závěru načrtává snad až příliš obecné řešení současného problému, které spatřuje právě v aktualizaci socialistických tezí a v přijetí faktu nezbytného sepětí politiky a ekologie. Charbonnier zde píše o potřebě zrodu nového kolektivního kritického subjektu (navazuje tak do jisté míry na teze Bruno Latoura), nespecifikuje však již úroveň, na níž k tomu má dojít. I kdyby nás však nepřesvědčily autorovy závěry, hodnotu knihy to nesnižuje; spis i tak zůstane velmi důležitým příspěvkem k současné debatě týkající se stavu Země a politiky, která by byla schopna uchopit výzvu, jež před námi stojí. Skrze návrat k počátkům moderního politického myšlení se autorovi daří kriticky poukázat na problém, jemuž čelí naše pojetí svobody, a podhalit možnou cestu, jak tuto klíčovou hodnotu uchovat. Dílo navíc ohromuje svým záběrem a je velmi inspirační novým promyšlením známých tezí klasiků politického a ekonomického myšlení.

Hana Fořtová

Literatúra

ARMITAGE, D. (2004): John Locke, Carolina and the *Two treatises of Government*. *Political Theory*, 32 (5), 602 – 627.

DESCOLA, P. (2005): *Par-delà nature et culture*. Paris: Gallimard.

PIKKETY, T. (2015): *Kapitál v 21. století*. Praha: Nakladatelství Univerzum.

Hana Fořtová
Filosofický ústav Akademie věd ČR
Jilská 1
110 00 Praha
Česká republika
e-mail: fortova@flu.cas.cz

⁹ Jde o *Mémoire sur le paupérisme* (1835).